

Redaktor wydania

ks. dr Zdzisław Struzik

Redakcja naukowa

Józef Placha, Wojciech Sroczyński, Edyta Wolter

Recenzent

ks. prof. dr hab. Stanisław Urbański

Projekt okładki

Dominika Kruszyńska

Opracowanie redakcyjne

Krystyna Fettyng

Korekta

Joanna Morawska-Żurek, Stanisław Szczęsny

Skład

Krystyna Fettyng

Redakcja techniczna

Marcin Artur Pawłowski

Copyright by Instytut Papieża Jana Pawła II w Warszawie, Warszawa 2008

Copyright by Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego, Warszawa 2008

ISBN 978-83-61250-36-4

ISBN 978-83-87897-32-1

Instytut Papieża Jana Pawła II w Warszawie

02-946 Warszawa, ul. Kolegiacka 1a

tel. 22 885 85 02, fax 22 885 65 82

www.ipjp2.pl; e-mail: instytut@ipjp2.pl

Szkoła Wyższa im. Bogdana Jańskiego

Rektorat i Biuro Generalne

ul. Chełmska 21a, 00-724 Warszawa

www.janski.edu.pl

SPIS TREŚCI

Słowo Założyciela Szkół im. Bogdana Jańskiego.....	5
Wstęp.....	7
Ks. prof. dr hab. Janusz Tarnowski	
Jan Paweł II w trzech wymiarach pedagogicznych.....	13
Ks. dr Krzysztof Kietliński	
Nauczanie Jana Pawła II w perspektywie Bożej pedagogii.....	19
Dr Wojciech Sroczyński	
Etos wychowawcy w nauczaniu Jana Pawła II.....	29
Prof. dr hab. Leszek Korporowicz	
Kultura godnością człowieka.....	45
Dr Stanisław Chrobak SDB	
Kultura życia – kulturą nadziei w kontekście nauczania Jana Pawła II.....	57
Ks. prof. dr hab. Stanisław Dziekoński	
Wychowanie do wartości w ujęciu Jana Pawła II.....	73
Dr Edyta Wolter	
Wychowanie do równoważenia rozwoju społeczno-przyrodniczego w koncepcji Jana Pawła II.....	87
Prof. dr hab. Krystyna Lubomirska	
Dziecko i wychowanie w pedagogice Jana Pawła II.....	99
Ks. dr Sławomir Klementowicz	
Rodzina w nauczaniu Jana Pawła II.....	105

Dr Katarzyna Świerszcz	
Miejsce wspólnoty narodowej w „Pamięci i tożsamości”	
Jana Pawła II oraz w pismach Bogdana Jańskiego.....	117
Dr Włodzimierz Petryk	
Misja wspólnoty chrześcijańskiej w nauczaniu Jana Pawła II.....	131
Dr Józef Placha	
Wprowadzenie do programu wychowawczego	
opartego na wartościach.....	141
Ks. dr Zdzisław Struzik	
Program wychowawczy oparty na wartościach.....	151
Dr Jerzy Donarski	
Zastosowanie zasad etycznych Jana Pawła II	
w zarządzaniu firmami (wyniki badań).....	169
Ks. prof. dr hab. Stanisław Urbański	
Posłowie.....	181

Ks. dr Zdzisław Struzik
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

PROGRAM WYCHOWAWCZY OPARTY NA WARTOŚCIACH

ZAŁOŻENIA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Celem Programu Wychowawczego¹ jest przygotowanie materiału dydaktycznego do procesu formacyjnego i wychowawczego uczniów klas: I, II, III liceum ogólnokształcącego.²

Naturalnym obowiązkiem człowieka jest przekazywanie formacji z jednego pokolenia – starszego, na drugie – młodsze. Obowiązek ten wynika niejako z natury ludzkiej i zostaje rozpoznany przez społeczeństwo oraz jest wypełniany sukcesywnie, stosownie do etapu rozwoju człowieka. Na przestrzeni tysięcy lat kształtowania się różnych kultur i przekazywania ich swoim, sukcesywnie następującym pokoleniom, można zaobserwować tendencje do odkrywania naturalnych wartości potrzebnych do ciągłości życia, poczucia bezpieczeństwa i możliwości rozwoju. Odkrywane w ten sposób podstawowe wartości: wolność, sprawiedliwość, pokój, bezpieczeństwo, solidarność – powoli, ale systematycznie wpływały na umacnianie się określonych społeczności. Człowiek na przestrzeni tysięcy lat starał się budować zorganizowane struktury rodzinne, plemienne i narodowe. Niektórym społecznościom udało się dojść do utworzenia narodu charakteryzującego się jednym językiem, jedną historią, religią i świadomością wspólnoty. Spojrzenie na historię świata i ludzkości pozwala zyskać przeświadczenie, że u podstaw antropologicznych człowieka leży umiejętność odkrywania wartości oraz zdolność kierowania się nimi.

Do odkrywania wartości, podtrzymywania ich w świadomości i kulturowania, niejako naturalną formą przekazu stawało się wychowanie. Z czasem wychowanie przekształciło się w wykształcenie przekazywane i zdobywane przez zorganizowane formy szkolnictwa.

Można zauważyć, że fundamentem formacji, edukacji i kształcenia, we wszystkich jego zakresach, jest postawa życzliwości jako przejaw miłości i poszanowania drugiego człowieka. Każda cywilizacja, czyli zorganizowana społeczność ludzka, wymaga kształtowania należących do niej przedstawicieli – jednostek ludzkich, tak, by kierowali się naturalną zasadą czynienia dobra. Dobro to – przekazywane dzieciom i młodzieży – jest podstawą egzystencji, rozwoju, postępu i wzajemnego doskonalenia. Kształtuje ono i utrwala świadomość indywidualną i społeczną oraz świadczy o pięknie ludzkiego życia i działania. Człowiek dobry, szlachetny, wychowany i wykształcony, dąży do osiągnięcia szczęścia i pragnie tym szczęściem podzielić się z innymi ludźmi, a nawet dzielić swoją radość z otaczającym go światem, z całą przyrodą ożywioną i nieożywioną.

Proces wychowania i kształcenia przyspiesza rozwój osobowości, pozwala na przyswojenie podstawowych wartości: prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i solidarności, oraz stwarza możliwość racjonalnego i harmonijnego rozwoju.

Wszystkie wielkie cywilizacje powstawały i rozwijały się dzięki nieustrudzonemu wysiłkowi wychowawczemu i formacyjnemu. Współczesny świat, ze względu na intensywny rozwój kultury, środków przekazu oraz narastającą globalizację, wymaga coraz lepszych programów wychowawczych uwzględniających wszystkie podstawowe wartości życia ludzkiego.

Podmiotowość w Programie Wychowawczym

Program wychowawczy oparty na koncepcji, która angażuje dogłębnie dobrą wolę, może być realizowany tylko przy świadomym i wolnym udziale tych wszystkich, którzy w nim uczestniczą. Nie może być nikomu narzucony na zasadzie celów i zadań pomijających dobro człowieka. Dla urzeczywistnienia go z całą wiernością, szkoła powinna móc liczyć na jedność intencji i stałość w przekonaniu do tegoż programu, który będzie realizowany przez wszystkich członków wspólnoty szkolnej.³

W sensie ogólnym podmiotem Programu Wychowawczego jest człowiek jako taki, dlatego że wymaga on nieustannego samowychowania i samokształcenia w każdym momencie swego życia. Wychowanie nigdy się nie kończy, ponieważ stale pytamy o sens naszego istnienia i działania. Z chwilą wyznaczenia sobie określonych działań następuje konieczność poszukiwania adekwatnych środków do realizacji zamierzonych celów. Aby osiągnąć cele ogólne, społeczne oraz indywidualne,

osobowe, musimy wejść na drogę poszukiwania właściwych metod i programów wychowawczych.

Podstawowym zadaniem w metodologii wychowania jest poznawanie własnego „ja” i poznawanie drugiego człowieka, rozumianego jako „dar”⁴ dany dla nas i dla drugih. Wzajemne rozpoznanie się człowieka z człowiekiem (także rozpoznanie się jednostki ze społeczeństwem) rozpoczyna nieustanny dialog. Obie strony muszą realizować się wzajemnie, personalnie na siebie oddziaływać, wzajemnie się kształcić i wzajemnie odnosić obopólne korzyści moralne. Nie ma w tym dialogu żadnej dominacji, wyniosłości jednego podmiotu nad drugim podmiotem. Wychowywany i wychowujący mają tę samą godność, wartość, indywidualność. Jest wzajemne poszanowanie, brak jakiejkolwiek agresji, zmuszania, czy poniżania. Jedynym motywem wychowującego jest miłość do wychowanka, poparta autorytetem, ale nigdy nienadużywany.

W sensie szczegółowym podmiotem Programu Wychowawczego i całego procesu wychowawczego jest uczeń klas I, II, i III liceum. Jego wszechstronny rozwój powinien znajdować się w centralnym punkcie pracy edukacyjnej. Uczeń, licealista jest najważniejszym podmiotem, który podlega procesowi wychowania, a jednocześnie jako byt rozumny, sam siebie wychowuje poprzez samokształcenie. Wszystkie inne podmioty wychowujące pełnią wobec ucznia funkcje pomocnicze, wspierające, dostarczając odpowiednich treści wychowawczych oraz przykładów procesów wychowawczych poddanych kryterium prawdy.

Szczególną rolę w wychowaniu pełni środowisko rodziny, z której pochodzi uczeń. Rodzice mają pierwsze i podstawowe prawo do wychowywania swoich dzieci.⁵ Otrzymują to prawo na zasadzie zrodzenia, jest ono niepowtarzalne, jedyne, pełne i autonomiczne.

W sensie specjalnym podmiotem Programu Wychowawczego jest pedagog, wychowawca klasy, moralnie i zawodowo odpowiedzialny za swoich uczniów. Każdy wychowawca kształtuje swoich podopiecznych zgodnie z własnym sumieniem, uformowanym wcześniej i zweryfikowanym przez życie. Dzieje się tak dlatego, że to człowiek wychowuje człowieka, w atmosferze miłości i zgodnie z prawdą.

W procesie wychowawczym mamy do czynienia z wzajemnym oddziaływaniem osobowości ludzkich jako zjawiskiem psychologicznym. Wyszczególnione podmioty: każdy człowiek, uczeń, wychowawca oraz rodzice ucznia, tworzą środowisko przyjazne i dobre dla kształtowania nowej, młodej indywidualności i osobowości. W procesach wzajemnego oddziaływania należy uwzględnić także inne środowiska i zbiorowości:

rodzinę dalszą, społeczność szkolną, grupę podwórkową, miejscowość, w której młody człowiek żyje, region z własną kulturą, państwo oraz część świata (np. wspólnota europejska).

Przedmiotowość w Programie Wychowawczym

Program opiera się na założeniach filozoficznych, psychologicznych (psychologia rozwojowa dziecka) i dydaktycznych, zawartych m.in. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶, dokumentach Kościoła Katolickiego⁷, Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z dnia 25 lutego 1964 (Dz. U. z 1964 r., nr 9 poz. 59 z późn. zm.)⁸, Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz. U. z 1991 r., nr 120, poz. 526), literaturze fachowej (dydaktycznej i wychowawczej), a ponadto na dobrej praktyce pedagogicznej.

Wszystkie wyżej wyszczególnione źródła są zbiorem autorytatywnym, który powstał na bazie działań obserwacyjnych, na podstawie doświadczeń oraz został sformułowany normatywnie, w interesie dobra, jaki ma przynosić proces wychowawczy. Dobro procesu wychowawczego jest najważniejszym czynnikiem ukierunkowanym na człowieka indywidualnego i społecznego. Powszechność źródeł: osiągnięcia naukowe pedagogiki i dydaktyki, Konstytucja RP, Kościół katolicki, Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Konwencja o prawach dziecka, literatura fachowa oraz praktyka pedagogiczna, mogą i powinny gwarantować właściwą przedmiotowość procesu wychowawczego. One, te właśnie źródła, są gwarantem poprawności, celowości i skuteczności. Przedmiotowość procesu wychowawczego nie może być pod żadnym pozorem myląca, nie może też wprowadzać w błąd, nie może mieć także charakteru eksperymentalnego. Tylko nauka pewna (dydaktyka i pedagogika), moralnie słuszna, sprawdzona i oparta na wartościach może być zaproponowana wychowywanemu człowiekowi. Ze względu na godność, osobowość, niepowtarzalność i unikalność życia ludzkiego proponowane wychowanie realizuje się tylko raz i pozostawia niezatarty ślad w człowieku. Z tego też powodu do proponowanych programów wychowawczych należy podchodzić z wielką ostrożnością, kierując się wiedzą i doświadczeniem, zawsze mając na uwadze dobro wychowanka.

Treść Programu Wychowawczego

Treścią programu są wartości⁹ ogólnoludzkie: filozoficzne, intelektualne, moralne i informacyjne, niezbędne do odkrywania sensu życia ludzkiego i postępowania zgodnie z normami moralnymi przyjętymi w naszej kulturze narodowej i chrześcijańskiej.

Program jest złożony z trzech części, dostosowanych do wieku ucznia. Pierwsza część (klasa I) dotyczy relacji międzyludzkiej „ja – społeczność”, druga (klasa II) relacji „ja – ty”. Trzecia część (klasa III) omawia relacje „ja – wobec samego siebie”. Zaproponowany podział uwzględnia systematyczny rozwój osobowości ucznia, jego wzrastanie i dojrzewanie fizyczne i psychiczne oraz postęp w rozumieniu otaczającego świata i siebie samego.

Wartości omówione w części pierwszej (relacja „ja – społeczność”) mają za zadanie pomóc ukształtować postawę życzliwości względem innych ludzi. Człowiek z natury jest bytem społecznym, jest częścią społeczności, w której żyje, w niej się najpierw rodzi, rozwija, dorasta, uczy się i kształtuje, a następnie wchodzi w krąg społecznych relacji, takich jak: nauka, praca, działalność w pełnieniu określonych ról społecznych, wypełnianie zadań zgodnych z wykształceniem i powołaniem. Od społeczności człowiek otrzymuje poczucie bezpieczeństwa, gwarancje bytowe i ekonomiczne, zabezpieczenie społeczne i zdrowotne. Relacja „ja – społeczność” nieustannie trwa, powoduje wzajemny rozwój, wspólne doskonalenie się, a celem tej relacji są osiągnięte i wprowadzane w życie wartości.

W części drugiej (relacja „ja – ty”) program kształtuje poprawne i moralnie dobre postawy wobec drugiego człowieka spotykanego w rodzinie, w szkole, w narzeczeństwie, w małżeństwie, a także w szkole, pracy i podczas wypoczynku. Poziom, zakres, intensywność i celowość relacji „ja – ty”, świadczy o sposobie realizacji własnego życia. Ta relacja wpływa na wzajemne uspołecznienie się, zbudowanie własnego środowiska opartego na akceptacji, zaufaniu i pozytywnych związkach uczuciowych.

Część trzecia (relacja „ja – wobec samego siebie”) pomaga w poprawnym poznawaniu swoich zalet, a także słabości charakteru, oraz ukazuje możliwości samodoskonalenia się¹⁰ i budowania osobowości nakierowanej na dobro, sprawiedliwość, piękno i miłość. W procesie wychowania te podstawowe wartości powinny być przez ucznia (wychowanka) rozpoznane, wewnątrznie zaakceptowane, a następnie kultywowane na przestrzeni całego życia.

Forma Programu Wychowawczego

Program zbudowany jest na zasadzie dokumentu spisane w sposób logiczny, z zastosowaniem zasad ogólnie przyjętych w literaturze popularnonaukowej. Specyfika przedmiotu wymaga wykorzystania wiedzy oraz doświadczenia stosowanych w programach nauczania obowiązujących w szkolnictwie polskim. Formę zastosowaną w niniejszym programie w pewnym sensie można uważać za rodzaj konspektów skoncentrowanych

wokół danych wartości. Na każdy poziom nauczania (I, II, III klasa liceum) zaproponowano około 35 tematów-wartości. Niektóre wartości są tematycznie bardzo zbliżone do siebie i tworzą bloki, które grupują się wokół jakiegoś szerszego zagadnienia, np. światopoglądu, relacji międzyludzkich, pracy, zabawy, czy sportu.

Każda z opracowanych wartości zawiera 14 stałych elementów: cele wychowawcze (ogólne, szczegółowe i wychowawcze), proponowane tematy, zadania dla ucznia (samowychowanie), zadania dla rodziców, zadania dla szkoły (wychowawcy), sposób realizacji, osiągnięcia i efekty, zagrożenia, nauczanie papieskie, teksty Pisma św., Katechizm Kościoła Katolickiego. Ostatnim elementem jest literatura dotycząca danego zagadnienia wychowawczego. Na samym końcu książki zamieszczono *in extenso* zebraną i poszerzoną literaturę, aby zainteresowanym ułatwić dostęp do materiału dydaktycznego.

Miejsce realizacji Programu Wychowawczego

Wychowanie obejmuje całe – bliższe i dalsze – środowisko, w którym żyje człowiek: dom rodzinny, szkołę, pracę, miejsca rozrywki, środki masowego przekazu itd. Każde z tych środowisk intensywnie oddziałuje na niego i stwarza możliwość dynamicznego współdziałania, a to współdziałanie jest jednocześnie wychowaniem.

Ze względu na dydaktyczno-wychowawczy charakter programu, miejscem, w którym proponuje się jego realizację jest szkoła, natomiast przestrzeń oddziaływania będzie rozciągnięta na wszystkie wspomniane sfery życia i działalności ucznia – licealisty.

Szkoła jako jeden z głównych „wychowawców” powinna organizować z innymi podmiotami wychowawczymi odpowiednie pola oddziaływań, zachowując swoją kompetencje i odpowiedzialność. Szczególnym polem współpracy dla szkoły powinna być rodzina ucznia, ponieważ w rodzinie dokonuje się podstawowe wychowanie, i to właśnie na rodzinie spoczywają główne i zasadnicze prawa wychowawcze.¹¹

METODOLOGIA

Założenia Metodologiczne

Ogólnym metodologicznym założeniem Programu Wychowawczego jest zaproponowanie spójnego projektu pracy wychowawczo-dydaktycznej z młodzieżą licealną I, II i III klasy. Program przewidziany jest do re-

alizacji w formie jednostek lekcyjnych. Na każdy rok nauki szkolnej przewidziano ok. 35 tematów (wartości), numerowanych liczbami rzymskimi. Rozdziały i podrozdziały numerowane są liczbami arabskimi. Do poszczególnych zagadnień podawana jest literatura pomocnicza (m.in. dokumenty nauczania papieskiego, publikacje fachowe, prasa, filmy).

Pedagog realizujący Program Wychowawczy może dowolnie wybrać zaproponowane tematy, zredukować je lub zmienić, uwzględniając możliwości czasowe, percepcję uczniów, sugestie rodziców oraz materiały dydaktyczne, jakimi dysponuje. Uczniowie mogą wprowadzać do Programu Wychowawczego swoje sugestie, pomysły i innowacje w zależności od aktualnych zainteresowań i potrzeb. Dynamiczna współpraca pomiędzy nauczycielem a uczniem ma uczynić z Programu Wychowawczego skuteczne narzędzie formacji moralnej i intelektualnej, realizowanej na terenie szkoły oraz w środowisku rodzinnym i społecznym.

Rodzice ucznia mają za zadanie aktywnie włączyć się w realizację Programu Wychowawczego, aby proces wychowawczy następował w sposób integralny. Na początku roku szkolnego pedagog dostarczy rodzicom ogólne założenia i treść Programu Wychowawczego ze szczególnym uwzględnieniem tych części, które dotyczą praktycznej jego realizacji w domu rodzinnym.

W ramach omawiania poszczególnych wartości, Program Wychowawczy proponuje odrębne zadania dla każdej z grup, do której jest adresowany: ZADANIA DLA UCZNIA, ZADANIA DLA NAUCZYCIELA, ZADANIA DLA RODZICA.

Zadania dla ucznia polegają na zapoznaniu się z odpowiednimi dla omawianej wartości normami i zasadami postępowania. Uczeń stara się je usystematyzować i realizować w życiu codziennym.

Zadania dla rodziców polegają na wspólnej z dzieckiem realizacji założeń Programu Wychowawczego w środowisku domowym oraz wsparciu nauczycieli realizujących program na terenie szkoły. Rodzice bądź opiekunowie czynnie uczestniczą w całym procesie wychowawczym. Powinni oni ze szczególnym zaangażowaniem i poświęceniem pracować wychowawczo ze swoim dzieckiem.

Zadania dla nauczycieli i wychowawców obejmują również dyрекcję szkoły, dydaktyka, pedagoga, psychologa, opiekuna na wycieczce lub wypoczynku wakacyjnym, czyli tych wszystkich, którzy mają przygotować, zaproponować i realizować Program Wychowawczy w ciągu trzyletniego pobytu ucznia w liceum.

SPÓJNOŚĆ PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Przy omawianiu kolejnych wartości można zaproponować jeden lub więcej tematów, do realizowania jako jednostki lekcyjne. W każdym temacie wyróżniamy normy¹², które potwierdzają rozpoznaną wartość lub wartości, ich akceptację, czyli przyjęcie za swoje oraz ich praktyczne zastosowanie. Sposób postępowania ma charakter normatywny i autorytatywny i jego źródłem jest prawodawca pozytywny lub prawo naturalne, które człowiek rozpoznaje jako podstawę swojego życia indywidualnego i społecznego. Bez stosowania tych norm trudno sobie wyobrazić jakiegokolwiek współistnienie i współdziałanie gatunku ludzkiego. Bez stosowania ogólnie przyjętych norm dochodzi najczęściej do patologii zachowań, do powstawania negatywnych subkultur, do walki społecznej, a niekiedy do konfliktu zbrojnego. W zorganizowanych społecznościach źródłem norm jest władza ustawodawcza, która respektując prawo naturalne, swoim autorytetem ustanawia normy (Konstytucja, Prawo Cywilne) i zobowiązuje do ich stosowania.

Do norm, wynikających z wartości, należy dostosować odpowiednie zasady postępowania¹³, dzięki którym czyny ludzkie – formalne (wewnętrzne) i materialne (zewnętrzne) – otrzymują hierarchię wartości, zostają poddane moralnej ocenie oraz skutecznie funkcjonują. W procesie wychowania człowiek uczy się zasad, przyjmuje je za swoje i wprowadza w życie. Im więcej tych zasad będzie funkcjonowało, tym społeczeństwo będzie reprezentować wyższą kulturę, łatwiej się będzie wszystkim żyło i pracowało. Powiększać się będzie także zakres poczucia bezpieczeństwa, a norma sprawiedliwości będzie powszechnie stosowana.

Zarówno normy, jak i zasady postępowania (działania), wzajemnie się przenikają i uzupełniają w procesie realizacji odpowiednich wartości. Wartości, normy oraz zasady postępowania tworzą zwarty, wewnętrznie spójny system.

CEL WYCHOWANIA

Realizując proces wychowawczy należy precyzyjnie określić cele podejmowanych działań, aby osiągnąć zamierzony skutek. W procesie wychowawczym na szczególnych zasadach dokonuje się wymiana idei i wartości. Młody człowiek, wychowywany przez rodziców, przy pomocy szkoły, wychowawcy, środowiska – ma odkrywać, poznawać i realizować wartości ludzkie. Ma rozpoznawać, kim jest i do czego dąży.

Wychowanie do wartości

W procesie wychowawczym, podjętym świadomie i przyjętym dobrowolnie¹⁴, zawsze występują określone cele. Dąży się do osiągnięcia postulowanych wyników, dąży się do określonego ideału wychowawczego, którym jest „dobrze wychowany człowiek”. Treść wychowania zamyka się w sferze życia psychicznego i duchowego człowieka, dlatego przy formułowaniu celów wychowywania konieczne jest posługiwanie się pojęciami abstrakcyjnymi. Te pojęcia nie zawsze są możliwe do zweryfikowania w praktyce, w doświadczeniu wychowawcy, wychowanka oraz obserwatora. Weryfikacja może następować w dużym odstępie czasu. Człowiek wychowany może nosić w sobie wpojone i zaakceptowane ideały, ale z różnych powodów na co dzień ich nie ujawniać. Duże znaczenie mogą mieć zewnętrzne okoliczności, wszelkiego rodzaju przymus. Często dochodzi do ujawnienia się ideałów dopiero w ekstremalnych warunkach, np. miłość do ojczyzny ujawnia się w całej pełni, w czasie wojny obronnej danego kraju.

Cele wychowania nieustannie są przedmiotem ostrych kontrowersji o charakterze ideologicznym i politycznym. Starsze pokolenie, rodziców czy dziadków, wykazuje tendencje do przekazywania treści wychowawczych w sposób uznany tylko przez siebie, nie uwzględniając rozwoju psychicznego i socjologicznego, jaki następuje w postępie czasowym.

W celach wychowawczych zawsze są zawarte jakieś określone założenia światopoglądowe, ideowo-moralne i społeczno-polityczne. Każda religia wychowuje swoich wyznawców na podstawie własnej tradycji i własnych treści. Nie zawsze wyznawcy danego światopoglądu reprezentują postawy tolerancji i pluralizmu wyznaniowego.

Z kolei założenia ideowo-moralne zakładają osiągnięcie wpływów w wychowaniu danej grupy ludzi i rozwój określonej ideologii, która ma służyć umocnieniu i zdobyciu władzy jednego człowieka nad drugim. Ideologia nie kieruje się prawdą, czy dobrem powszechnym, ale dąży do stworzenia takiego kodeksu moralnego, który ubezwłasnowolnia jednostkę i każe jej służyć z bezgranicznym zaufaniem. Tak powstają wszelkiego rodzaju subkultury, niekiedy przeciwne zorganizowanym społecznościom, sprzeczne z podstawowymi prawami moralnymi, agresywne w swoim działaniu, niekiedy samoniszczące się.

Cele społeczno-polityczne nieustannie się zmieniają i w każdym systemie politycznym są inne. Partie i ugrupowania społeczne walczą o zdobycie władzy, która pozwala rządzić, sterować podstawami gospodarczymi, wpływać na bogacenie się określonej grupy społecznej,

organizować takie struktury życia społecznego i politycznego, aby zdobyć władzę za wszelką cenę utrzymać.

Cele i założenia niniejszego programu są ściśle skorelowane z założeniami programu wychowawczego szkoły opracowanego przez MEN: „U podstaw programu wychowawczego leży również określona filozofia, lecz tym razem jest to filozofia człowieka, czyli antropologia. Oznacza to, że nauczyciele, autorzy programu, tworzą swoje dzieło, nie tylko wykorzystując rozeznanie, kim są konkretne dzieci – uczniowie ich szkoły i jakie są ich potrzeby. Pisząc swój program wychowawczy, nauczyciele muszą mieć także rozeznanie, kim jest człowiek i ku czemu powinien zmierzać jego rozwój”¹⁵.

W antropologii zaproponowanej w Programie Wychowawczym musi być założona współpraca wszystkich podmiotów (ucznia, wychowawcy, rodziny, środowiska), działających w ramach określonej filozofii. W tym wypadku proponuje się filozofię i antropologię chrześcijańską.

Cel nadrzędny

Celem nadrzędnym Programu Wychowawczego jest: „osiąganie przez ucznia pełni rozwoju osobowego, przebiegającego w sprzyjającym mu środowisku wychowawczym”.¹⁶

Mówiąc o celu nadrzędnym, należy wskazywać na wartości z zachowaniem ich hierarchii: miłość, dobro, sprawiedliwość, piękno. Wartości te są osiągane w ciągu całego życia człowieka – od urodzenia aż do śmierci. Konieczne jest spojrzenie na człowieka, uwzględniające wszystkie etapy jego rozwoju: dzieciństwo, wiek młodzieńczy, dojrzałość oraz wiek starczy. Na każdym z tych etapów życie człowieka ma określoną wartość i godność. Należy mówić o osiągnięciach, celach, czyli wartościach rozpoznanych, zaakceptowanych i wprowadzanych we własne życie na określonym jego etapie. W tym przypadku – w wieku młodzieńczym, wieku licealisty.

Cele ogólne

Dla ułatwienia procesu wychowawczego można rozróżniać w osobowości ucznia wielorakie sfery: sferę fizyczną, uczuciowo-emocjonalną, intelektualną, sferę woli i sferę duchową. W odniesieniu do każdej z tych sfer wyznaczamy cele ogólne, czyli:

1. ROZWÓJ FIZYCZNY¹⁷

2. ROZWÓJ ZDOLNOŚCI POSTRZEGANIA I KOJARZENIA¹⁸

3. ROZWÓJ EMOCJONALNY¹⁹
4. ROZWÓJ INTELEKTUALNY²⁰
5. ROZWÓJ MORALNY²¹
6. ROZWÓJ WOLI²²
7. ROZWÓJ DUCHOWY²³
8. ROZWÓJ SPOŁECZNY²⁴

Cele szczegółowe

Do każdego z wymienionych etapów i aspektów rozwoju osobowości ucznia można wprowadzić tzw. cele szczegółowe, oparte na: zdolnościach, umiejętnościach, sprawnościach, poznawaniu, gotowości, poszukiwaniu, zainteresowaniach i aktywności. Każdy człowiek jest inny, niepowtarzalny i wyjątkowy. Jest obdarzony różnorodnymi zdolnościami, które, mimo że czasami są podobne, to różnią się swoim zakresem i intensywnością. Ta bogata osobowość człowieka skłania do wyszukiwania celów szczegółowych dostosowanych w procesie wychowania do indywidualnych potrzeb.

O celach szczegółowych można mówić także na terenie szkoły. Szkoła, pomimo że ma ustaloną strukturę działania, może i powinna dostosowywać się do środowiska, w którym funkcjonuje. Poszczególne szkoły dysponują własną charakterystyką wychowawczą związaną z realizowanym przesłaniem. Wynika ona z tytułu szkoły, jej założyciela i patrona. Przesłanie może dotyczyć profili kształcenia ogólnego, zawodowego, a nawet może skupiać się na określonych specjalizacjach. Ministerstwo Edukacji Narodowej cele szczegółowe określa w następujący sposób: „Nauczyciele powinni wybrać takie cele szczegółowe, które w danej szkole jawią się jako szczególnie ważne i zostały wyłonione w wyniku diagnozy pracy szkoły. Szkoła (...) powinna skupić wysiłki na tych wybranych celach”.²⁵

Cele wychowawcze

Cele wychowawcze wyznaczają odpowiednie zadania wychowawcze, czyli działania szkoły, wychowawcy, rodziców i środowiska. Aby osiągać określone cele, należy stosować odpowiednie środki działania, uwzględniając wiele czynników, okoliczności, a także odpowiednią strategię działania. Przy realizacji celów wychowawczych zaangażowana jest cała wiedza dydaktyczna i doświadczenie wychowawcze podmiotów wychowujących. Poszczególne podmioty muszą ze sobą współpracować i wza-

jemnie się uzupełniać, nieustannie szukając ideału wychowania, który ma być wprowadzany w życie. Cele wychowawcze mogą być osiągane albo nie. W wypadku braku osiągnięć należy weryfikować zadania wychowawcze i ponownie dostosowywać je do powstałej sytuacji wychowawczej, tak jednostkowej danego ucznia, jak i zbiorowej sytuacji środowiska uczniowskiego. Ministerstwo Edukacji Narodowej zadania wychowawcze określa w następujący sposób: „Zadania zależeć będą od wielu czynników, m.in. od umiejętności wychowawczych nauczycieli, ich cech osobowościowych, zainteresowań, ilości czasu, który są w stanie poświęcić na przygotowanie zajęć. Przede wszystkim jednak zadania muszą odpowiadać wiekowi uczniów, czyli powinny być dopasowane do poziomu ich dojrzałości psychicznej”²⁶.

REALIZACJA PROGRAMU WYCHOWAWCZEGO

Program Wychowawczy powinien być realizowany przy wzajemnej zgodzie, porozumieniu, współpracy wszystkich podmiotów: uczniów, rodziców, wychowawców oraz takich instytucji, jak: wspólnoty wyznaniowe (Kościół katolicki dla młodzieży wyznającej wiarę katolicką), organizacje społeczne, młodzieżowe (harcerstwo), sportowe, organizacje samorządowe oraz inne funkcjonujące prawnie i legalnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

Realizacja w szkole

Przygotowany, udokumentowany i zatwierdzony Program Wychowawczy powinien zostać zaproponowany uczniom danej klasy w formie pisemnej, wzbogacony o wyczerpujący komentarz wychowawcy danej klasy.

Konfrontacja propozycji Programu Wychowawczego z rzeczywistością ma uwzględnić możliwości szkoły, możliwości i zdolności uczniów, ramy czasowe, kondycję psychofizyczną wszystkich podmiotów oraz środki materialne pozostające w ich dyspozycji.

Środowisko szkolne ma swój niepowtarzalny charakter, klimat i własną strukturę. Można także wyróżnić opinie o danej szkole: „Ta szkoła wychowuje dobrze, a w tamtej są nieustanne problemy wychowawcze”. Po zakończonym procesie wychowania szkolnego, absolwent szkoły wydaje opinię, często utożsamia się z wartościami przekazywanymi w szkole, wspomina czasy szkolne z sentymentem, z uznaniem wyraża się o wychowawcach i nauczycielach.

Realizacja w klasie

Podstawowym miejscem oddziaływania i realizacji Programu Wychowawczego jest klasa, zespół uczniów o podobnych wiekowo cechach rozwojowych, zorganizowanych w grupach zainteresowań i działań. Zespół jakim jest klasa, ma za zadanie wspólnie zdobywać formację moralną, wiedzę w zakresie poszczególnych przedmiotów oraz umiejętności niezbędne w życiu człowieka. Tak jak w każdej grupie społecznej, tak również w zespole klasowym mają miejsce różnorakie relacje koleżeńskie, charakteryzujące się dynamizmem, towarzyszącymi im emocjami, wzajemnym oddziaływaniem, wykonywaniem wspólnych zadań, pracą, wysiłkiem intelektualnym, a także obejmujące rekreację i zabawę. Wszystkie te elementy mają charakter wychowawczy i określają środowisko, w którym dokonuje się wychowanie. Pedagog sprawuje pieczę nad środowiskiem klasowym, a posługując się wiedzą i autorytetem – kieruje całym zespołem, z uwzględnieniem cech indywidualnych każdego z wychowanków.

Grupy zainteresowań i działań

Na początku roku szkolnego uczniowie w klasie zostają podzieleni na poszczególne grupy zainteresowań i działań. Każda z grup powinna wykazać zainteresowanie danym tematem (wartością) i we właściwy sobie sposób wspólnie go przygotowywać, realizować, przedstawiać, omawiać, a nawet inscenizować i filmować. Zakłada się pełną dowolność przy wyborze zainteresowań i działań. Powinny one jednak uwzględniać perspektywę przyszłego wyboru kierunku studiów uniwersyteckich.

Program Wychowawczy sugeruje niektóre z możliwych grup zainteresowań i działań:

1. Dyscyplinarna (samorząd klasowy) – współpraca z dyrekcją oraz rodzicami, kontrola pracy poszczególnych grup, koordynacja działań;
2. Filozoficzna – prezentacja podłoża filozoficznego tematu;
3. Teologiczna – prezentacja wartości religijnych zawartych w temacie;
4. Filmowo-medialna – wyszukiwanie i prezentowanie materiałów filmowych, radiowych, ilustrujących omawiany temat (wskazane również tworzenie własnych materiałów tego typu);
5. Historyczna – przedstawianie podłoża historycznego określonego tematu;
6. Informacyjna – wzbogacanie tematu o najnowsze dane (np.: legislacja dotycząca danego zagadnienia w różnych krajach, opinia społeczna na dany temat, publikacje prasowe);

7. Literacka – prezentacja utworów literackich związanych z tematem; również własnych (wskazana współpraca z polonistą i grupą teatralną);
8. Muzyczna – wzbogacenie lekcji utworami muzycznymi;
9. Naukowa – w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych: analiza i prezentacja osiągnięć nauki, a także historii nauki w omawianym temacie (w tym zakresie wskazana ścisła współpraca z grupą historyczną);
10. Psychologiczno-socjologiczna – prezentacja zagadnień psychologicznych i socjologicznych, a także zmiany postrzegania tych zagadnień w określonym temacie na przestrzeni dziejów (w tym zakresie również wskazana jest ścisła współpraca z grupą historyczną), opracowywanie i analiza ankiet i badań socjologicznych;
11. Sportowo-turystyczna – tworzenie gier i zabaw związanych z tematem, proponowanie i planowanie tras wycieczek;
12. Teatralna – uatrakcyjnianie lekcji przez odgrywanie małych przedstawień teatralnych (skecze, scenki, teatr alternatywny), również według własnego pomysłu.

W zależności od zainteresowań, liczby uczniów oraz możliwości materialnych, do poszczególnych grup mogą należeć zespoły: jedno-, dwu- i wieloosobowe.

Wychowawca będzie odpowiednio przygotowywać i ukierunkowywać poszczególne zespoły na zdobywanie i selekcję materiałów, tak aby prezentowały swoje osiągnięcia na forum klasy czy szkoły. Konieczna będzie współpraca z rodzicami, przy odpowiednim doborze, a także dokonywaniu ewentualnej selekcji, korekty i ocenianiu materiału.

Realizacja Programu Wychowawczego w domu rodzinnym

Rodzice ucznia bądź jego opiekunowie mają za zadanie poznać zaproponowany Program Wychowawczy, przekazać na jego temat swoje uwagi, propozycje oraz dokonać odpowiedniej korekty. Tematy aktualnie omawiane na lekcjach w szkole powinny być przemyślane, przedyskutowane i – jeśli to możliwe – realizowane w domu rodzinnym.

Rodzice powinni być w stałym kontakcie ze szkołą, ze wszystkimi podmiotami wychowującymi, a w szczególności współpracować z wychowawcą klasy. Okresowo, dla rodziców, należy przeprowadzać ankiety anonimowe, ściśle związane z treściami zawartymi i wprowadzanymi przez Program Wychowawczy.

SUMMARY

The author compiled an educative programme for pupils of classes I-III of secondary schools, the objectives being intrapersonal and interpersonal values, in uncovering the point of existence of man, aiding a comprehensive and constructive development of one's character. The programme can be implemented into activities at didactic-educative institutions educating directly and indirectly in the complex process of socialisation. Individual theses were illustrated by the author as reflected by John Paul II and by fragments of the Holy Bible and the Catechism of the Catholic Church.

PRZYPISY:

- ¹ Z. Struzik, *Program wychowawczy oparty na wartościach według nauczania Jana Pawła II. Klasa I, II, III, liceum ogólnokształcące*, Warszawa 2007.
- ² Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym szkoły*, red. J. Dobrzyński, Warszawa 2001, s. 28.
- ³ Zob. Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, Religijny wymiar wychowania w szkole katolickiej, *Dimensione religiosa dell'educazione nella scuola cattolica. Lineamenti per la riflessione e la revisione*, Rzym, 07.04.1988, w: *Enchiridion Vaticanum*, t. 11, s. 59.
- ⁴ (...) „każdy urzeczywistnia siebie przez bezinteresowny dar z siebie samego”. Jan Paweł II, *List Gratissimam sane*, 16.
- ⁵ „Zadanie wychowania wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga: rodząc w miłości i dla miłości nową osobę, która sama w sobie jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego. Przypomniał o tym II Sobór Watykański”. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 36. Zob. Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis*, 3.
- ⁶ Art. 48, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483).
- ⁷ Pismo św., *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Kodeks Prawa Kanonicznego, dokumenty nauczania papieskiego.
- ⁸ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz inne przepisy prawne dotyczące rodziny*, red. P. Piasecki, Warszawa 1999.
- ⁹ „Kształtowanie się jest procesem duchowym wywołanym przez rozbudzony głos wartości urzeczywistnionych w wysoce wartościowych i przy tym różnorodnych dobrach kulturalnych: poznawczych, religijnych, moralnych i estetycznych, a nawet użytecznościowych i hedonistycznych”. M. Boczar, *Wartości w kulturze czynnikami ukierunkowującymi edukację (w kontekście pedagogiki B. Nawroczyńskiego)*, w: *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*, red. T. Kukułowicz, M. Nowak, Lublin 1997, s. 157-158. Por. B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, w: *Dzieła wybrane*, t. 2, Warszawa 1987, s. 90.
- ¹⁰ Zob. H. Słowińska, *Autoformacja przez wychowanie*, w: „Pedagogia christiana” 2007, nr 1, s. 70-81.
- ¹¹ „Bezpośrednimi wychowawcami w stosunku do swoich dzieci pozostają zawsze na pierwszym miejscu rodzice”. Jan Paweł II, *List Gratissimam sane*, 16.

- ¹² „Teza, w której treści zawarte jest prawo rządzące jakimiś procesami; podstawa, na której coś się opiera, reguła [...] Normy postępowania, uznane przez kogoś za obowiązujące”. Hasło *Zasada*, w: *Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, Warszawa 1981, s. 995. Zob. „Norma moralna, norma etyczna, ogólna reguła postępowania, obowiązująca w społeczeństwie – we wzajemnych stosunkach między ludźmi. Norma moralna może mieć charakter ogólnoludzki [...] może też być normą obowiązującą tylko w danym społeczeństwie [...] Normy moralne, podobnie jak normy prawne, są przykładem norm aksjologicznych, uzasadnia się je za pomocą odpowiednich ocen”. Hasło *Norma moralna*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 264-265.
- ¹³ „Ustalona, ogólnie przyjęta zasada; reguła, przepis, wzór; w etyce: zasada postępowania, dyrektywa wyznaczająca obowiązek określonego zachowania się w danej sytuacji przez odwołanie się do odpowiednich ocen i wartości moralnych”. Hasło *Norma*, w: *Słownik języka...*, dz. cyt., t. 2, Warszawa 1979, s. 389-390.
- ¹⁴ W sytuacji dziecka zakładamy, że jego akceptacja procesu wychowawczego i zawartych w tym procesie ideałów, dokonuje się na zasadzie domniemanej zgody. Dziecko ufa rodzicom, najpierw potencjalnie, a kiedy dorasta, uznaje autorytet swoich rodziców potwierdzony ich miłością.
- ¹⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O programie wychowawczym...*, dz. cyt., s. 28.
- ¹⁶ Tamże, s. 31. Dokument MEN mówi o celu jako procesie: „osiąganie... przebiegające”. Niewątpliwie wychowywanie jest procesem rozciągniętym w czasie. Zakładamy tutaj czas określony trwaniem nauki w liceum. Proces ten jest dynamiczny, rozwijający się poprzez wzajemne przenikanie się relacji międzyludzkich pomiędzy podmiotami. Niemniej jednak mówiąc o celu, powinniśmy założyć etap zakończony, a w tym wypadku – „osiągnięcie rozwoju osobowego” na etapie licealnym.
- ¹⁷ „Proces zachodzenia zmian we wzroście i ciężarze ciała oraz w różnicowaniu się i funkcjonowaniu tkanek i organów ustroju; poziom rozwoju fizycznego określa się przez pomiar wagi i wzrostu ciała, a także na podstawie kostnienia nasad kości długich nadgarstka lub mutacji głosu, wyrzynania się zębów i in.”. Hasło *Rozwój fizyczny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.
- ¹⁸ „Zdolność, możliwość uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych [...] zdolności mają charakter ogólny [...] Do zdolności ogólnych zalicza się: spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobrażenie, pamięć, uwagę oraz sprawność motoryczną. Rozwój zdolności zależy od wrodzonych właściwości układu nerwowego, od wpływu kształcenia i wychowania, m.in. od rozwoju pozytywnej motywacji, zainteresowań i postaw oraz od własnej aktywności jednostki”. Hasło *Zdolność*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 463.
- ¹⁹ „Środowisko wychowawcze stymuluje rozwój dziecka, dostarczając mu odpowiedniej wiedzy emocjonalnej i umożliwiając trening odpowiednich umiejętności emocjonalnych. Można to robić, organizując jego doświadczenia i dostarczając mu wzorców reagowania emocjonalnego oraz za pośrednictwem przekazu werbalnego”. A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju*, Warszawa 2003, s. 153.
- ²⁰ Rozwój intelektualny opiera się na zdolnościach umysłu, posługując się rozumem człowiek jest zdolny do poznawania świata i dokonywania operacji myślowych. W procesie rozwoju intelektualnego człowiek gromadzi wiedzę, którą następnie stosuje w relacjach osobowych i społecznych. Działanie rozumowe opiera się na prawdzie odkrytej przez intencjonalną zgodność umysłu poznającego z przedmiotem poznawanym. Rozwój intelektualny dokonuje adaptacji struktur poznawczych (schematów i operacji) do wymagań

środowiska. Zob. Hasło *Intelekt*, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 145. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwojowa w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Warszawa 1997, s. 41.

- ²¹ „Proces stopniowych zmian zachodzących we wrażliwości moralnej dziecka: w jego stosunku do dobra i zła, do własnych czynów i ich skutków oraz do spraw innych ludzi”. Hasło *Rozwój moralny*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 343.
- ²² „Wola, w psychologii zdolność do realizacji określonych czynności, zamiarów i zadań, a zarazem powstrzymywania się od innych”. Hasło *Wola*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 440.
- ²³ Rozwój duchowy dotyczy pierwiastka duchowego człowieka, który jest źródłem dynamizmu, a wyraża się w sprawczości, odpowiedzialności, samostanowieniu i sumieniu. Wszystkie te przymioty mogą się realizować w pełnej wolności, która dąży do prawdy, a ta z kolei prowadzi do dobra. Można powiedzieć, że miarą rozwoju duchowego człowieka jest dobro, jakie wprowadza on w życie. Por. I. Mroczkowski, *Osoba i cielesność*, Warszawa 2008, s. 65. Z punktu widzenia teologii postęp duchowy zmierza do coraz większego zjednoczenia z Chrystusem. Zjednoczenie to jest nazywane zjednoczeniem „mistycznym”, ponieważ jest ono uczestnictwem w misterium Chrystusa przez sakramenty – „święte misteria” – a w Nim, w misterium Trójcy Świętej (KKK 2014).
- ²⁴ Rozwój społeczny dotyczy zmian, które przychodzą wraz z wiekiem ucznia, a dotyczą prawidłowej relacji jednostki z otoczeniem, opartej na równowadze pomiędzy przystosowaniem się do społeczności, a oddziaływaniem jednostki na tę społeczność. Można w tym wypadku mówić o procesie „socjalizacji”, która prowadzi do poznania i zastosowania sposobów zachowania się przyjętych w danym społeczeństwie. Takie przystosowanie i jednocześnie czynny udział w życiu społecznym prowadzić ma do rozwoju form życia zbiorowego, do zaspokajania potrzeb i tworzenia kultury. Zob. A. Birch, T. Malim, *Psychologia rozwoju w zarysie. Od niemowlęctwa do dorosłości*, Warszawa 1997, s. 15, 154. Hasło *Spółeczeństwo*, w: W. Okoń, *Nowy słownik...*, dz. cyt., s. 364.
- ²⁵ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *O wychowaniu...*, dz. cyt., s. 34.
- ²⁶ Tamże, s. 39.